

מהאנתפאדה השנייה דרך מלחמת לבנון השנייה למבצע "עופרת יצוקה"; תְצַרְךָ במערכה אחת

גבריאל סיבוני

מאמר זה מבקש לראות במבצע "עופרת יצוקה" חלק מרצף התפתחות העובר מהאנתפאדה השנייה דרך מלחמת לבנון השנייה בקשר לשני מרכיבים עיקריים: הראשון נוגע להתפתחותה של תפיסת המענה הצבאי לאיום, והשני הוא תפיסת הציבור את היעילות של המענה הצבאי. בין שני מרכיבים אלה מתקיים שילוב סימביוטי הדוק מאחר שהמענה של מדינת ישראל לאיום כולל מרכיבי לחימה צבאיים לצד יכולות עמידה והתגוננות אזרחית. אלה שלובים זה בזה, שכן המטרה העליונה של האויב היא לפגוע באזרחי המדינה. מטרת המשנה שלו היא לפגוע בצה"ל כדי לאפשר לו להמשיך להשיג את מטרתו העיקרית.

צה"ל יצא למבצע "עופרת יצוקה" לאחר שנים ארוכות שבמהלכן נחשף דרומה של המדינה לירי רקטות מתמשך ואכזרי שהביא לשינוי במרקם החיים בדרום. הרעיון שהנחה את האויב היה ונותר להתיש את תושבי המדינה ולהביא את החיים במרחב להיות קשים מנשוא. בשנים אלה פעל צה"ל בצורות שונות ובהתאם לתפיסות מבצעיות שונות. אלה לא הביאו לשינוי של ממש בהיקף הירי תלול המסלול (תמ"ס) ובפועל לא הביאו לשיפור באורח החיים הלא נסבל של תושבי הדרום. תקופת הרגיעה שהתקיימה בששת החודשים האחרונים של שנת 2007 הצליחה לייצר חלונות זמן מסוימים ללא טרור, אולם לא שינתה מהותית את המצב, ותוך כך אפשרה לאויב להתעצם ללא כל הפרעה. מבחינה מבצעית-מקצועית היה אפשר לזהות כבר זמן מה שמצב זה לא יוכל להימשך ופעולה צבאית קרבה ובאה. מאמר זה בא לבחון כיצד השתנה האיום על מדינת ישראל ובאיזה תהליך התגבש המענה לאיום זה. המאמר מבקש להציף את הצורך להפנים את המשמעויות העמוקות של השינוי כדי שיהיה אפשר להתבונן נכוחה באתגרים

ד"ר גבריאל סיבוני, אל"ם (מיל.), הוא ראש תכנית המחקר 'ההפעלה ובניין הכוח הצבאי' וחוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

הביטחוניים הניצבים מול המדינה ולפעול כדי ליצר לאתגרים אלה תפיסת ביטחון רלוונטית ועדכנית.

השתנות האיום ושינוי במרכיבי המענה

האיום על מדינת ישראל השתנה שינוי דרמטי. האויב¹ שינה את הרעיון האסטרטגי שלו מתמרון התקפי לצורך כיבוש חלקים של מדינת ישראל² לרעיון אסטרטגי של התשה ארוכת טווח של אזרחי המדינה. כך – העריך האויב – בתהליך רב-שנים, יצליח להתיש את אזרחי המדינה ולפגוע במרקם החיים בצורה שתעשה את החיים במדינה בלתי אפשריים לאזרחיה.³ תופעת ההתשה אינה חדשה כשלעצמה; מאז הקמת המדינה הפעיל האויב טרור בעצמות שונות כלפי מדינת ישראל, מטרור הפדאיון עד הטרור הפלסטיני לגונוני, שפגיעתו הייתה מוגבלת. הדבר לא דרש שינוי מהותי בתפיסת הביטחון של ישראל, אשר נאלצה להמשיך להתמודד עם האיום העיקרי, ובכללו הפעלת כוחות צבאיים גדולים לצורכי כיבוש שטחים בישראל. השינוי בתפיסת הביטחון התרחש בעקבות שינוי בשיטת הפעולה של האויב. גודלה של ישראל והעובדה כי אין לרשותה עומק אסטרטגי הביאו את אויבי ישראל להניח שעל ידי הפעלת אש תלולת מסלול שתשוגר לעבר העורף הישראלי בהיקפים גדולים ובמינונים משתנים⁴ הם יצליחו להשיג את מטרתם.⁵ המענה הביטחוני של מדינת ישראל כמו שגיבש אותו בן-גוריון קיבע שלושה עקרונות: העיקרון הראשון כלל את התובנה שלמדינת ישראל אין היכולת לשנות את המצב האסטרטגי הכולל באמצעים כוחניים, ולפיכך מטרתה האסטרטגית הבסיסית של מדינת ישראל היא הגנתית. בשל כך מטרת המלחמה היא לפעול בעצמה כדי להכריע את יכולותיו הצבאיות של האויב כדי ליצור מרווח זמנים רב ככל האפשר עד העימות הבא, שבוא יבוא. העיקרון השני נגע לרעיון ההרתעה. ישראל נדרשה להרתיע את האויב מלתקוף, ומשקרסה ההרתעה על צה"ל לפעול בנחישות ובמהירות כדי לסכל את האיום וליצור לישראל את מרווח השנים המרבי עד העימות הבא. בבסיס העיקרון השלישי עמד רעיון העברת הלחימה לשטח האויב וקיצור משך הלחימה ככל האפשר.

יישומה של תפיסה זו מול האיום הקלאסי אפשר למדינת ישראל לסכל כמה איומים, תוך כדי יצירה של מרווח זמן של כמה שנים בין עימות אלים למשנהו. תוצאות עימותים אלה שהאזרחים לא היו צד נוכח בהם יצרו בציבור רף ציפיות גבוה מצה"ל, למרות השתנותו הדרמטית של האיום ולמרות שתפישת הביטחון של ישראל לא היתה רלוונטית לאיומים המתפתחים בשנים האחרונות.

תחילת הבנת השינוי: האנתפאדה השנייה – "תנו לצה"ל לנצח"

האנתפאדה השנייה העמידה את צה"ל מול הצורך להתמודד עם גלי טרור רצחניים וחייבה את מפקדי צה"ל לבחון לעומק מונחי יסוד דוגמת "הכרעה" ו"ניצחון". כדברי שלמה גזית: "כך נוצרה מציאות פוליטית המאפשרת ומצדיקה לשאול שתי שאלות נוקבות: א. מה הם ניצחון והכרעה ישראלית במאבק האלים שבינינו לפלסטינים? ב. כלום ניתן להשיג הכרעה כזו של ההתקוממות הפלסטינית באמצעות כוחות צה"ל?"⁶ משהתברר לציבור בישראל שהתמודדותו של צה"ל עם איום זה אינה מספקת מענה מידי ומציבה לו אתגר מורכב החלה להישמע הקריאה "תנו לצה"ל לנצח", אשר על אף מקורה הפוליטי⁷ נקלטה על מצע ציבורי נוח. צה"ל התמודד עם קושי מהותי באיתור המענה לאיום הטרור, ובתוך כך חלקים גדולים בציבור היו משוכנעים שביכולתו לפתור את הבעיה באבחת חרב. לא עזרו דבריו של מפקד פיקוד הדרום בקשר לסיסמה "תנו לצה"ל לנצח":

זה טמטום לומר דבר כזה. אני מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה ופיקוד הדרום ואני אומר לכל עם ישראל, אני כמפקד צבאי נוקט כאן בכל הפעולות שמפקד צבאי טוב כמוני, ואני לא רוצה להשתחצן, אני חושב שאני מפקד טוב, ואם יש יותר טובים שיבואו, בבקשה. יש לי נסיון, ואני נוקט בכל המהלכים והפעולות שאני חושב שאני צריך לנקוט.⁸

מורכבותו של האיום וקוצר ידו של המענה החלו לחלחל לשיח הציבורי, אולם לא הבשילו לכלל הבנה חדה של הצורך לשנות את הטרמינולוגיה של השיח האסטרטגי במדינת ישראל, שהמשיך להתבסס על מונחים לא רלוונטיים דוגמת "ניצחון" ו"הכרעה". בין השנים 2002 ל-2005 הצליח צה"ל – עם שירות הביטחון הכללי – לגבש תפיסת לחימה עדכנית מול הטרור, ולצמצם מאוד את היקפו בתהליך הדרגתי עד סיכולו (באזור יהודה ושומרון) בפועל בשנת 2005 וסילוקו מסדר היום הציבורי של מדינת ישראל.

מלחמת לבנון השנייה – מפח נפש מתקשר מול הישג אסטרטגי בר קיימה

מלחמת לבנון השנייה הביאה את תסכולו של הציבור לשיאים חדשים. צה"ל יצא למלחמה זו תחת מטר של אמירות לוחמניות ומתלהמות תוך כדי שימוש במונחים "ניצחון" ו"הכרעת חזבאללה", מתוך המחשבה שלצה"ל יכולת להפסיק את הירי תלול המסלול ובלא שנעשה כל בירור מהותי בנוגע לתוכן של מונחים אלה בעניין העימות והאיום שהציב חזבאללה. סיום הלחימה נתן את האות לגל של מפח נפש מתקשר היטב, ובכירי הפרשנים טענו לתבוסה של ישראל במלחמה. משה ארנס טוען, כי "בתולדות מדינת ישראל עוד לא היתה מלחמה כזאת, בתולדות מדינת

גבריאל סיבוני | מהאנתפאדה השנייה דרך מלחמת לבנון השנייה למבצע "עופרת יצוקה"

ישראל עוד לא היתה לנו תבוסה כזאת, תבוסה במלחמה כנגד כמה אלפי לוחמי חזבאללה".⁹ חוסר ההבנה בנוגע למהותו של האיום ודרכי ההתמודדות עמו לא הפריעו גם לחברי ועדת וינוגרד להצטרף לגל הזה. הוועדה כתבה בדוח שלה: "בסופם של 34 ימי לחימה, לא הייתה הכרעה לטובת צה"ל, אף לא ב'נקודות'. ירי חזבאללה על העורף הישראלי הופסק רק בשל הפסקת האש. ישראל לא ניצחה בבירור במלחמה".¹⁰

בפועל, לצה"ל הוגדרו במלחמת לבנון השנייה כמה מטרות אסטרטגיות, ושלוש העיקריות שבהן הושגו:¹¹ (1) הפסקת הטרור מתחומה הריבוני של לבנון כלפי מדינת ישראל – השנים מאז מלחמת לבנון השנייה הן מהשקטות שהיו בגבול הצפון מיוני 1982; (2) מימוש אחריותה של לבנון לשלוט בדרומה – צבא לבנון נפרס בדרום, חזבאללה נדחק למרחבים העירוניים, ובתוך כך הוא מתקשה לפעול בשטח הפתוח, ודרגות החופש של הארגון בדרום צומצמו מאוד; (3) פגיעה של ממש בחזבאללה – הארגון ספג מכה חסרת תקדים בתולדותיו – כ-1,500 נפגעים מכוחותיו, ובהם מעל ל-600 הרוגים וכן פגיעה קשה בנכסיו בבירות ובאזור הדרום. בשל כך נרתע הארגון מלפעול מול ישראל בגלוי.¹²

הבנת מורכבותו של האיום שצה"ל נדרש להתמודד עמו לצד הפנמת הישגי המלחמה באו רק לאחר זמן. כדברי אמיר פריץ: "לבנון היתה מלחמת ההתפכחות שלנו [...] צריך לשאול את השאלה מדוע כל כך הרבה מסקנות חשובות הגיעו רק אחרי מלחמת לבנון השנייה".¹³ בצה"ל התגבשה ההבנה שהישגי מלחמת לבנון השנייה נבעו מיישומה של תפיסה מבצעית אחרת. תפיסה זו, שיושמה חלקית במלחמת לבנון השנייה, מתבססת על הבנת המגבלה של צה"ל לשתק את כל יכולות השיגור תלול המסלול של האויב בלוח זמנים רלוונטי. התפיסה כוללת שלושה יסודות: הראשון – מהלומת אש הרסנית נגד נכסי הליבה של האויב; השני – תמרון מהיר לפגיעה באויב ושיתוק יכולות השיגור ממרחב התמרון;¹⁴ והשלישי – כושר עמידה ויכולת התגוננות בחזית האזרחית.

מבצע "עופרת יצוקה"

למבצע "עופרת יצוקה" יצאה מדינת ישראל שנתיים וחצי לאחר מלחמת לבנון השנייה, אשר במהלכן נעשה מאמץ ליישם את לקחיה. ראשית, לעניין התפיסה המבצעית: צה"ל הפעיל במבצע זה שני מרכיבי ייסוד: הראשון כלל הפעלה של אש הרסנית נגד נכסי הליבה של חמאס וארגוני הטרור ברצועת עזה, והשני היה הפעלתו של תמרון עוקב שמטרתו הייתה להעמיק את הפגיעה ולהפסיק את הירי ממרחב התמרון. מימוש מרכיב ההתגוננות האזרחית הופעל גם הוא בצורה יעילה מזו שהופעלה במלחמת לבנון השנייה. במהלך המבצע זכה צה"ל לתמיכתם של

אמצעי התקשורת; רוב הדיווחים ציינו את ההיבטים החיוביים של הלחימה ואת השינוי לטובה שחל בצה"ל, תוך כדי ציון שמפקדי צה"ל לוחמים בראש הכוחות.¹⁵ ההשוואה למלחמת לבנון השנייה מתבקשת. האם הושגו במבצע "עופרת יצוקה" הישגים יוצאי דופן לעומת אלה שהושגו במלחמת לבנון השנייה? במלחמת לבנון השנייה הופסק הירי בהסכם הפסקת אש, ואילו במבצע "עופרת יצוקה" הכריזה מדינת ישראל על הפסקת אש חד-צדדית, אף שירי הרקטות נמשך. היקף התמרון במבצע "עופרת יצוקה" היה קטן לאין שיעור מהיקפו במלחמת לבנון השנייה. פסקאות שלמות שנכתבו בדוח וינוגרד יכלו להתאים התאמה מושלמת למבצע "עופרת יצוקה". לדוגמה המשפט: "ארגון מעין-צבאי, בן אלפי לוחמים, הצליח לעמוד במשך שבועות ארוכים בפני הצבא החזק ביותר במזרח התיכון, שנהנה מעליונות אווירית מוחלטת ומיתרונות גדולים בגודל ובטכנולוגיה".¹⁶ למרות זאת, לא נשמעו קולות שדיברו על תבוסה במבצע זה. ניתן להעריך כי הסיבה לשינוי זה בשיח הציבורי נגזרת משני גורמים אפשריים: הראשון – הרצון לייצר תיקון להתלהמות התבוסתנית שבאה לאחרי מלחמת לבנון השנייה; השני – נגע למהות הבנת מורכבותו של האתגר שישראל נדרשת להתמודד עמו.

מגמות וכיוונים לעתיד

יש לראות במלחמת לבנון השנייה ובמבצע "עופרת יצוקה" רצף במערכה של מדינת ישראל מול תנועת ההתנגדות. נראה שיעוד נכוננו למדינת ישראל עימותים לא פשוטים, אולם רצף מצטבר של הישגים ממבצע חומת מגן, דרך מלחמת לבנון השנייה עד מבצע "עופרת יצוקה", לצד גיבושה של תפיסה אסטרטגית מבצעית הולמת ומימושה בעימותים הבאים, יוכלו לספק לתושבי המדינה מצע בטחוני סביר. בהקשר זה יש לשים דגש על כמה מרכיבים:

- **תגובה עצמתית לכל אירוע** – על מדינת ישראל וצה"ל לגבש חבילות תגובה לא מידתיות לכל אירוע המנסה לערער את ביטחון תושבי המדינה. תחת העקרון הבסיסי שדין רקטה אחת כדין מאה ומתוך ההבנה וניסיון העבר שתמיד לאחר רקטה אחת יבואו נוספות. ישראל צריכה לקבוע – במעשים ולא במילים – תג מחיר עוצמתי לכל ניסיון של האויב, מצפון או מדרום, לפגוע באזרחי המדינה, גם אם משמעות הדבר היא הידרדרות אפשרית לעימות בקנה מידה רחב. ישראל צריכה לראות בעימות שכזה, לו ייכפה עליה, הזדמנות להגיב בעצמה ולהותיר את האויב עם מחיר קשה להמשך התגרותו. רק הכנה מראש של חבילות תגובה שכאלה, תרגול שלהן ושיתוף הציבור ברעיון העומד בבסיסן יאפשר יישום יעיל בזמן אמת. לפיכך ובשל אופי האיום שתואר, יש להפסיק את הדיון העקר והמשתק של מה שקרוי "אסטרטגיית הסיום" או "מתווה היציאה". אין לחפש כל מתווה יציאה מראש, הניסיון לנבא תהליכים

גבריאל סיבוני | מהאנתפאדה השנייה דרך מלחמת לבנון השנייה למבצע "עופרת יצוקה"

שכאלה לא עלה יפה בעבר, וקשה לראות כיצד יצליח בעתיד. יש לאתר את ההזדמנויות ואת הסיכונים בזמן התרחשותם ולטפל בהם תוך כדי הלחימה. בניית תשתית הידע האסטרטגי והמבצעי שתאפשר ניהול סיכונים זה צריכה להיעשות הן לפני האירוע והן תוך כדי התרחשותו.

- **כושר עמידה והתגוננות אזרחית** – על ישראל לפעול לבניית כושר העמידה של האזרחים למצבי עימות ארוכים שבמהלכם ייפגע העורף מרקטות ומטילים. כושר העמידה מחייב בראש ובראשונה את שיתוף הציבור בכלל מרכיבי תפיסת הביטחון המתגבשת. הציבור בישראל הוכיח את כושר עמידתו בימי פיגועי ההתאבדות במהלך האנתפאדה השנייה ואין כל ספק ביכולתו לעמוד באתגרים שעוד נכוננו לו. מלבד זה, מדינת ישראל וצה"ל חייבים כאמור לפעול כדי לגבש תפיסת הגנה יעילה בחזית האזרחית, שניצנים לגיבושה ראינו במבצע "עופרת יצוקה". יש להמשיך לשכלל ולפתח מרכיב זה בתפיסת הביטחון המתעצבת.

- **התקשורת ומעצבי דעת הקהל** – לתקשורת ולפרשנים השונים השפעה עצומה על הלך הרוח הציבורי במדינת ישראל. הניגוד הבולט בין התנהלות התקשורת במלחמת לבנון השנייה ובין התנהלותה במבצע "עופרת יצוקה" על אף הדמיון בין השתיים, מחייב בחינה. ראוי לגורמי התקשורת, לפרשנים השונים ועל אחת כמה וכמה למפקדי עבר בצה"ל להבין את גודל אחריותם לכושר העמידה של הציבור בישראל. שיח חסר אחריות של מי מהם עלול לפגוע פעמיים: ראשית, על ידי בניית תמונת מצב המעודדת את האויב, הניזון מדבריהם כמקור מרכזי להבנת המציאות בצידנו. שנית, על ידי החלשת החוסן הציבורי של אזרחי המדינה תוך כדי זריעה של בהלה ובלבול.

מבט מפוכח בלחימה שנכפתה על מדינת ישראל בשנים האחרונות מחייב הסתכלות על אמיתות היסוד של תפיסת הביטחון של מדינת ישראל. תפיסה זו חייבת להתעדכן כדי ליצור מצע אסטרטגי-מבצעי הולם לאתגרים שעוד נכוננו למדינת ישראל. ניתן לבחון את החצי המלא של הכוס ולראות כיצד יכלה ישראל להתבונן נכוחה באיום הטרור הפלסטיני באזור יהודה ושומרון, לגבש לו תפיסת מענה ודפוסי פעולה הולמים, ולמעשה להסיר איום זה מסדר היום הציבורי. רק מהלך דומה מול איום הירי תלול המסלול יוכל לייצר מענה ביטחוני ראוי.

שנתיים וחצי לאחר מלחמת לבנון השנייה, ולמרות כשלים בפעולתו של צה"ל, הושגו הישגים רבים. גם הישגי מבצע "עופרת יצוקה" צריכים להימדד לאורך זמן. יש להפסיק למדוד את הצלחת המבצע על בסיס אירועים חולפים. ניתוח זה צריך להיעשות מתוך פרספקטיבה ארוכת טווח ותוך הבנה כי רק בעתיד אפשר יהיה להיווכח אם שופר מצבה האסטרטגי של מדינת ישראל בעקבות המבצע הזה.

הערות

- 1 במאמר זה נעשה שימוש במונח "אויב" בקשר למדינות: סוריה לבנון, איראן, וארגונים דוגמת חזבאללה וחמאס.
- 2 האיום המגולם ברעיון אסטרטגי זה ייקרא להלן: האיום הקלאסי.
- 3 משמעותה של התשה זו באה לידי ביטוי בפגיעה באמון הציבור ביכולת המדינה לספק בטחון בסיסי, פגיעה במרקם החיים הכלכלי, החברתי וביכולת לספק שירותים בסיסיים דוגמת לימודים סדירים בבתי ספר.
- 4 רעיון המינון המשתנה הוא מרכיב בתפיסה של האויב אשר מנסה לאתר את האיזון שבין הפעלת אש בהיקף מספיק כדי לפגוע במרקם החיים ונמוך דיו כדי למנוע תגובה משמעותית מצד ישראל.
- 5 ראו: סיבוני גבריאל, "נשק תלול מסלול, לוחמת גרילה ותקפותה של תפיסת הביטחון", **עדכן אסטרטגי**, כרך 10, גליון 4, פברואר 2008.
- 6 שלמה גזית, 'תנו לצה"ל לנצח', המועצה לשלום ולבטחון, 3.1.2003.
- 7 שם.
- 8 האלוף סמיה: "הסיסמה 'תנו לצה"ל לנצח' נבזית", Ynet, 7.12.2000.
- 9 משה ארנס בדברים שאמר בעצרת למען הקמת ועדת חקירה לאירועי מלחמת לבנון השנייה, תל אביב, 9.9.2006.
- 10 דוח וינוגרד, עמוד 396, סעיף 19.
- 11 ראו: סיבוני גבריאל, "מעזה ללבנון ובחזרה", **עדכן אסטרטגי**, כרך 10, גליון 1, יוני 2007.
- 12 ראו את מאמרו של רוני מנליס בכתב עת זה, המשווה בין תגובתו של הארגון למבצע "חומת מגן" לזו שב"עופרת יצוקה".
- 13 אטילה שומפלבי, "לבנון היתה מלחמת ההתפכחות", Ynet, 28.12.2008.
- 14 לנושא תפיסת האש והתמרון ראו את מאמרו של גיורא סגל בכתב עת זה.
- 15 חטא גדול נעשה עם מפקדי צה"ל במלחמת לבנון השנייה, שלחמו עם הכוחות בשטח לא פחות ממפקדי מבצע "עופרת יצוקה", אולם כחלק מן האפנה התקשורתית במלחמה זו קיבלו את הכינוי "מפקדי הפלסמה".
- 16 דוח וינוגרד, עמוד 34, סעיף 9.